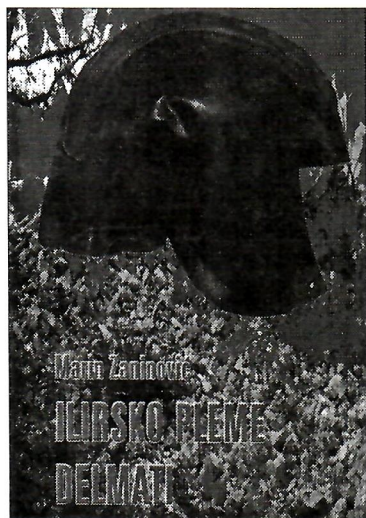

**Marin Zaninović, ILIRSKO PLEME DELMATI,
Ogranak Matice hrvatske Šibenik,
Gradska knjižnica Juraj Šižgorić Šibenik,
Šibenik, 2007., 302 str., broširano, 24 cm, ilustracije,
dva zemljovida i kazalo, ISBN: 978-953-6379-30-9.**

Knjiga prof. dr. Marina Zaninovića, dugogodišnjega profesora na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i pročelnika Odsjeka za arheologiju, prvi put se pojavljuje u cjelovitom obliku. Naime, njegova disertacija bila je objavljena u dva dijela: *Ilirsko pleme Delmati, I*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, ANUBiH, Sarajevo, svz. 4./1966., 27-92 i *Ilirsko pleme Delmati, II*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, ANUBiH, Sarajevo, svz. 5./1967., 5-101. Kako sam autor kaže u predgovoru, disertacija je bila skraćena za pedesetak stranica (u povijesnom dijelu i u poglavlju o gradinama), pa je rado pristao na njezino ponovno, ali cjelovito izdanje. Naravno, obogaćeno je fotografijama i ilustracijama (Auktori Drago Marguš, Marko Menđušić i Angela Bujas), te dobro priređenim kazalom (Emil Podrug): citirani autori i izvori, povijesne osobe, etnikoni, zemljopisni i politički pojmovi, lokaliteti, toponimi, gradovi, naselja, sela, kultovi (epigrafija, numizmatika), str. 285-299. Na kraju je sam auktor dodao stotinu bibliografskih jedinica, u kojima se pisalo o Delmatima, u razdoblju 1967.-2007. god. Zaninović dalje u predgovoru piše da područje Delmata do danas nije arheološki sustavno obrađeno, jer topografsko istraživanje gradina i gomila (A. Benac, *Utvrđena ilirska naselja I: delmatske gradine na Duvanjskom polju, Buškom blatu, Livanjskom i Glamočkom polju*, ANUBiH, Djela, k. 60, Godišnjak Centra za

balkanološka ispitivanja, k. 4, Sarajevo, 1985.; A. Benac, *Praistorijski tumuli na Kupreškom polju*, ANUBiH, Djela, k. 64, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, k. 5, Sarajevo, 1986.) dalo je samo djelomične odgovore na određena pitanja.

Knjiga je razdijeljena na tri dijela. U prvom dijelu (*Politička povijest i teritorijalna rasprostranjenost Delmata*, 15-25) pisac tema razmatra ponajprije kroz antičke izvore koji govore o Delmatima. To su Polibije, Apijan, Fronton, Livije, Eutropije, Flor, Kasije Dion i Valej Paterkul. U drugom dijelu (*Ilirsko pleme Delmati*, 29-102) raspravlja se o delmatskom području, o njihovim seobama, te o odnosu Delmata i Kelta. Poglavlje počinje uvodom o granicama Delmata, posebice njihovoj južnoj granici. O tome nije bio siguran ni ponajbolji poznavatelj antičke baštine u provinciji Dalmaciji početkom 20. st. Carl Patsch. Na priloženom zemljovidu na kraju knjige nije posve jasno koje krajeve zauzimaju Delmati. Na drugom zemljovidu Zaninović je označio faze širenja delmatskoga prostora, ali čini se da su se oni proširili znatno dublje prema jugu nakon poraza i preseljenja Ardijejaca u unutrašnjost 135. godine pr. Kr. Kad je u pitanju arheološki materijal, gradnja tvrđava, naselja i način pokapanja, nema većih razlika na području između Cetine i Neretve. B. Čović "Osnovne karakteristike materijalne kulture Ilira na njihovom centralnom području", ANUBiH, Posebna izdanja, k. Iv, Centar za balkanološka ispitivanja, k. 1, Sarajevo, 1964., 95-134, karta I (na kraju rada) markira nalazišta između Cetine i Neretve (Livno, Duvno, Ljubuški, Čapljina) kao jedinstveno područje. Isto tako, ako se gledaju gradine, gradinska i izvangradinska naselja u trokutu Grude - Posušje - Š. Brijeg, vidi se podudarnost s područjem Livna, Duvna i Buškoga blata (P. Oreč, Prapovijesna naselja i grobne gomile /Posušje, Grude i Lištica/), GZM, svz. XXXII/1977., 181-253). Nalazi *posuške kulture*, najvećma iz brončanoga doba, evidentirani su u interamniju Cetine i Neretve (B. Čović, Posuška kultura, GZM, svz. 44/1989., 61-127; D. Marijan, *Naselje brončanoga doba u Prispu kod Livna*, *Opuscula archaeologica*, vol. 19, Zagreb, 1995., 39-49). N. Majnarić-Pandžić također vrjednuje prostor između Neretve i Cetine kao jedinstven u kulturno-arheološkom smislu (N. Majnarić-Pandžić, *Brončano i željezno doba*, u: *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj: Prapovijest*, ed. Ž. Domljan, Naprijed, Zagreb, 1998.; *Kasno brončano doba*, grupa *Velika Gorica*, zemljovid str. 204: Prostor od Cetine do Neretve; zemljovid str. 326, mlađe željezno i helenističko doba u Delmata: Prostor od Salone i Cetina do Neretve i Trebižata).

I srpski istraživači stavljaju u istovjetan kontekst područje između Cetine i Neretve: M. Garašanin, *Nastanak i poreklo Ilira*, u: *Iliri i Albanci*,

SANU, Naučni skupovi, k. XXXIX, Odeljenje istorijskih nauka, k. 10, Beograd, 1988., ur. M. Garašanin, 9-144; karta Predilirski faza-eneolit, Od Cetine do Boke u Primorju i zaleđu cetinska grupa, str. 77; Karta 2, Protoilirski i prailirski faza - brončano i željezno doba od Cetine do boke južnoprimska grupa, str. 78; D. Srejšević, *Pokušaj etničkog i teritorijalnog razgraničenja starobalkanskih plemena na osnovu načina sahranjivanja*, u: Sahrnjivanje kod Ilira, SANU, Balkanološki institut, knj. VIII., Odeljenje istorijskih nauka, knj. 2., Beograd, 1979., 79-87. Grobovi inhumiranih pokojnika, karta str. 81.

Istina, kad je u pitanju epigrafski materijal mogu se razlučiti izvjesne razlike u imenima koja su specifična područja na crti Salona - Livno (str. 45-56, među koja se mogu ubrojiti tipovi Lavo, Dasto, Paio, Panto, Seio i dr. Ipak, natpisi potječu uglavnom iz razdoblja 1.-3. st., dok u nekim područjima, s jakim primjesama romanizacije, imamo pretežitu vojničku antroponimiju (Ljubuški), tako da je katkad upitan epigrafski kriterij u određivanju etničkih sastavnica. S dosta opreza pisac stavlja u porječje Trebižata, oko Ljubuškoga, Daorse nakon egzodusa Ardijejaca (str. 60).

Zaninović se nakratko pozabavio etimologijom imena Delmatae/Dalmatae, koju je u 19. st. fundirao W. Tomaschek, prema albanskom delë/delmë, ovca, pa bi sukladno tome Delmatae značilo "ovčari" ili "pastiri ovaca" (str. 45-46). Ipak, postoje i mišljenja da se u osnovi delkrije izraz dol, pa bi sukladno tome Delmati značilo Doljani (R. Dodig, *Iz duvanjske onomastike*, 53-63, Duvanjski zbornik, ur. J. Krišto, Zagreb - Tomislavgrad, 2000.). I u najnovijem etimološkom rječniku albanskoga jezika zabacuje se veza između Delminium/Delmatae i albanskoga delë (V. Orel, *Albanian etymological dictionary*, Brill, Leiden - Boston - Koeln, 1998., s. v. dele, 58-59).

U znanosti postoji odavno prijepor koja područja su zauzimali Ardijejci (Ardiaoi, Vardaei), o čemu auctor raspravlja na str. 80-91. Radi se o jednoj Strabonovoj vijesti (Strabo, VII, 5, 5), koja govori o Ardijejcima oko rijeke Neretve. Ipak, treba uzeti vrlo raznolike argumente F. Papazoglu, o čemu je pisala i kasnije (F. Papazoglu, *Ilirska i dardanska kraljevina*, Iliri i Albanci, SANU, Naučni skupovi, k. XXXIX, Odeljenje istorijskih nauka, k. 10, Beograd, 1988., ur. M. Garašanin, zemljovid str. 170: Južna Ilirija u helenističko doba, Ardiaei u zaleđu i primorju Boke, Budve i Ulcinja).

Jezično povezivanje toponima Varda (str. 87, b. 116) s (V)ardejcima nema osnovu. Toponim Varda vrlo je raširen na Balkanskom poluotoku, Hrvatskom i Slovenskom primorju, te u Alpskoj Italiji. Tako su na prostoru

Jugoslavije zabilježena 42 toponima Varda, najviše brda (*Yugoslavia, Indeks Gazetteer: Showing Place-names on 1:100,000 Map Series*, vol. VII, Survey Directorate, General Headquarters, Middle East, Cairo, 1944., 129-130), kao Vardišta 13 toponima (o. c., 131). Južno od Tolmina nalazi se vrh Varda (673 m), Varda (726 m) blizu Prestraneka, Varda (208 m) u zaleđu Trsta, Varda (390 m) jugoistočno od Dekana, Varda, selo zapadno od Umaga, varda (kula, stražarnica na Krku) i dr. Na Balkanu očito je riječ o pastirskom vlaškom terminu, podrijetlom od mletačkoga "varda", straža, što je srodno s talijanskim *guardare*, paziti, gledati, od franačkoga **wardon*, stražariti (P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1971., svz. 1, 641). Zanimljivo je da pored vrhova Varda egzistiraju i mnoge Stražnice ili Stražbenice, svakako jezični kalkovi s istim značenjem.

U trećem, najopsežnijem dijelu Materijalna i duhovna kultura (105-265) Zaninović piše o gradinama, naseljima, nekropolama, nadgrobnim spomenicima, nošnji, nakitu, oružju, oruđu, kultovima, romanizaciji i gospodarstvu. Na pregledan i jezgrovit način traje izlaganje, koje se samo može dopunjavati kasnijim nalazima i istraživanjima.

Prije sažetka na engleskom jeziku auktor je dopunio popis rasprava, koje se tiču Delmata, njih stotinu, u razdoblju od 1967.-2007. Ipak, ovom popisu mogli bi se pridodati još neki radovi ili poglavlja iz knjiga, sa sličnom tematikom:

- M. Suić, *Illyrii proprie dicti*. Godišnjak ANUBiH, knj. XIII., Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 11., Sarajevo, 1976., 179-198,
- E. Imamović, *Antički kulturni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine*, V. Masleša, Sarajevo, 1977.,
- *Antichità Altoadriatiche*, XXVI, vol. I-II, *Aquileia, la Dalmazia e l'Ilirico*, Udine 1985.,
- I. Bagarić, *Duvno: Povijest župa duvanjskog samostana*, Sveta baština, Duvno, 1989.,
- S. Rinaldi Tufi, *Dalmazia*, Quasar, Roma 1989.,
- R. Jolić, *Duvno kroz stoljeća*, Naša ognjišta, Tomislavgrad - Zagreb, 2002.,
- D. Srejović, *Iliri i Tračani: O starobalkanskim plemenima*, SKZ, Beograd, 2002.,
- P. Cabannes, *Iliri od Bardileja do Gencija*, Svitava, Zagreb, 2002.
- S. Čače, *Ime Dalmacije u 2. i 1. st. prije Krista*. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, 40/2001., Zadar, 2003., 29-48,
- D. Dzino, *Illyrian Policy of Rome in Late Republic and Early Principate*, University of Adelaide, Adelaide, 2005., 249 str. (on line),
- M. Šašel Kos, *Appian and Illyricum (Situla 43)*, Ljubljana, 2005.

- F. Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, Equilibrium, Beograd, 2007.

- F. Papazoglu, *Iz istorije antičkog Balkana*, Equilibrium, Beograd, 2007.

Zaninovićeva knjiga, bez obzira na protok od četrdeset godina od djelomična objavljivanja, i danas je vrijedna multidisciplinarna sinteza. Teško je na jednom mjestu naći tako obilje podataka, povijesnih, arheološki i epigrafskih, o jednom vrlo žilavom narodu, u vrlo frekventnom i za Hrvate povijesno bogatom međuriječju Cetine i Neretve. Možda bi naslov iz današnje perspektive mogao izgledati ponešto modificirano. Naime, pleme Delmati zaslužuju atribut naroda. Jer, kako piše Benac, ako bi se govorilo o predrimskim narodima na sjeverozapadnom Balkanu, naziv naroda mogli bi ponijeti Dalmati, Histri, Liburni i Japodi (A. Benac, *O etničkim zajednicama starijeg željeznog doba u Jugoslaviji*. U: *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, T. V, ANUBiH, Centar za balkanološka ispitivanja, sarajevo, 1987., 759). Na kraju, nije sve sigurno oko narodnosti (etniciteta) Delmata. Ako arheologija pokazuje srodnost Delmata i njihovih susjeda na jugu (*Illyrii proprie dicti*), onomastika pokazuje njihovu srodnost k sjevernim susjedima (panonskim etničkim zajednicama). Dakle, i pridjev "ilirski" u naslovu može se staviti pod znak pitanja. No, što onda ostaje? Samo Delmati!

Radoslav Dodig